

ЗАХИСТ ПРАВ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

О. В. Панчук,
ад'юнкт кафедри
кримінального процесу
Національної академії
внутрішніх справ

Правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Таке визначення подано у п. 3 ч.1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», прийнятого 2 червня 2011 р. [1].

Постановка проблеми. У наш час правова (юридична) допомога є перспективним напрямом у правоохоронній діяльності, який швидко розвивається. Право на правову допомогу є одним із конституційних прав громадян (ст. 59 Конституції України), яке здійснюється у формі: надання юридичних консультацій і роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок щодо законодавства; складання заяв, скарг та інших документів, що мають юридичну силу; засвідчення копій відповідних документів; здійснення представництва в суді та інших державних органах; правове забезпечення підприємницької діяльності громадян тощо. У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура [2].

З метою забезпечення реалізації закріплених прав і свобод людини і громадянина Конституцією України встановлено відповідні правові гарантії. Зокрема, в ч. 1 ст. 59 Конституції закріплене право кожного на правову допомогу, тобто можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги. Правом на отримання правової допомоги у кримінальному процесі може користуватися і свідок, коли він стикається з правовою проблемою, яка стосується його прав та законних інтересів. З усіх учасників кримінального процесу права свідка врегульовані чинним законодавством найменш чітко, що, зокрема, стосується і права на юридичну допомогу

У своєму рішенні № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. Конституційний Суд України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатово Г. І. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) [3] визначив такі види суб'єктів надання правової допомоги:

- державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);
- адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ч. 2 ст. 59 Конституції України);
- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;
- об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ч. 1 ст. 36 Конституції України).

Також у цьому рішенні Конституційний Суд України встановив, що відповідно до положень ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Кожному гарантується право захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не

У статті визначається коло осіб, які у кримінальному процесі України можуть виступати як захисники свідка та надавати йому правову допомогу.

Ключові слова: свідок, захисник, адвокат, правова допомога, право на правову допомогу

забороненими законом засобами, в тому числі і за допомогою захисника (ст. 55 Конституції України). Суд вказав, що конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч. 1 ст. 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних. Право на захист, зокрема, може бути реалізоване фізичною особою у цивільному, арбітражному, адміністративному і кримінальному судочинстві.

Конституційний Суд України у справі № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 р. за конституційним зверненням громадянина Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [4] вирішив, що положення «кожен має право на правову допомогу» є фундаментальним правом, а також є нормою прямої дії (ч. 3 ст. 8), його необхідно розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі, незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. Навіть у випадках, коли це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, відповідно до ст. 64 Конституції України особа у жодному разі не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах.

У своєму рішенні від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 Конституційний Суд України також вирішив, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Своєю чергою, особа, яка надає правову допомогу, не повинна перебувати в тій чи іншій залежності від державного або іншого органу, посадової особи, оскільки однією з гарантій реального надання правової допомоги є незалежність.

На виконання рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 р. у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України 1 липня 2010 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального ко-

дексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу», яким було внесено ряд змін до КПК України, в тому числі статтю 69-1, якою передбачені права свідка, а саме, частину першу було доповнено пунктом 4-1, згідно з яким свідок має право «на обраного за власним бажанням захисника під час допиту чи проведення інших слідчих дій за своєю участю відповідно до цього Кодексу та на іншу правову допомогу в порядку, встановленому законом, а також відмовитися від запрошеного ним захисника. Захисник може запрошуватися свідком, його законним представником, а також іншими особами на його прохання чи за згодою» [5]. В результаті внесених змін з'явився ще один учасник кримінального процесу – «захисник свідка». Статтею 44 КПК визначено, що «... як захисники свідка, запрошені ним для надання правової допомоги під час допиту чи проведення інших слідчих дій за участю свідка, допускаються особи, які відповідають вимогам частин другої і третьої цієї статті», тобто як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених КПК України, як захисники допускаються близькі родичі, опікуни або піклувальники (ч. 2 та 3 ст. 44 КПК).

У ч. 1 ст. 44 КПК України йдеться про захисника як особу, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі. В юридичній літературі існують різні визначення поняття «захисник». Зокрема, В. М. Тертишник визначає поняття захисника як учасника кримінального процесу, на якого покладено функцію захисту, і в силу цього він зобов'язаний використати всі зазначені в законі засоби і способи для встановлення обставин, які виправдовують підзахисного або пом'якшують його відповідальність [6, 79]. Я. П. Зейкан дає визначення понять «захисник» та «адвокат», водночас підкресливши, що вони не є тотожними. Адвокат – особа, яка займається професійною адвокатською діяльністю, тобто є правозаступником і правозахисником та надає правову допомогу і здійснює представництво в судах, господарських судах, підприємствах, установах та організаціях, державних органах, а також здійснює захист обвинуваченого, підсудного. Захисник у кримінальному судочинстві – особа, яка спеціально уповноважена відстоювати законні інтереси обвинуваченого, підсудного і надає йому необхідну допомогу в реалізації його процесуальних прав [7, 12–13].

Своїм рішенням № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України і є неконституційним положення ч. 1 ст. 44 КПК, за

яким обмежувалося право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

У п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 24 жовтня 2003 р. «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» роз'яснено, що відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК при провадженні у кримінальній справі як захисники підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого допускаються особи, які в установленому законом порядку уповноважені здійснювати захист їхніх прав і законних інтересів та надавати необхідну юридичну допомогу. Згідно з ч. 2 ст. 44 КПК до них належать: особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні (адвокати); інші фахівці в галузі права, які на підставі спеціального закону мають право на надання правової допомоги; близькі родичі обвинуваченого, його опікуни або піклувальники [9].

При вирішенні питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі уповноважені на це особи з'ясовують, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам. Оскільки спеціального закону досі не прийнято, фахівці в галузі права, як правило, не допускаються до здійснення захисту в кримінальних справах, на що, зокрема, націлив суди у згаданій Постанові № 8 від 24 жовтня 2003 р. (п. 5) Пленум Верховного Суду України, визнавши правильною практику тих судів, які за

відсутності спеціального закону не допускають фахівців у галузі права до здійснення захисту у кримінальних справах.

Беручи до уваги вищевикладене, слід зробити **висновок**, що і свідок, до прийняття спеціального закону про надання права фахівцям у галузі права брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам, не зможе скористатися правовою допомогою фахівця в галузі права, що реально обмежує його конституційне право на вибір захисника, а тому, на нашу думку, законодавець повинен врегулювати цю колізію в праві.

9 лютого 2012 р. у першому читанні прийнято Проект Кримінального процесуального кодексу України № 9700, у ст. 45 якого дано визначення поняття захисника — це адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, а також особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а частина 2 цієї статті роз'яснює, що захисником не може бути адвокат, який не внесений до Єдиного реєстру адвокатів та адвокатських утворень або виключений з нього [10].

Пунктом 2 ч. 1 ст. 66 Проекту передбачено право свідка користуватися правовою допомогою при наданні показань, однак не визначено коло суб'єктів, які можуть надавати правову допомогу свідку, їхні права, обов'язки та порядок їх допуску або вступу в процес. Тому знову постає потреба у більш чіткому врегулюванні порядку надання правової допомоги свідкові та розв'язанні конфлікту між нормами кримінально-процесуального закону та приписами Конституційного Суду України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 51. – Ст. 2009.
2. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П-С. – 2003. – 736 с.
3. Рішення Конституційного Суду України №13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045. – 109 с.
4. Рішення Конституційного Суду України №23-рп/2009 від 30 вересня 2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – Ст. 2694.
5. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2396-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 38. – Ст. 506.
6. *Тертышник В. М.* Уголовный процесс : учеб. пособ. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. М. Тертышник. – Х. : Арсис, 1999. – 528 с.
7. *Зейкан Я. П.* Право на захист у кримінальному процесі : практич. посіб. / Я. П. Зейкан. – К. : Юридична практика, 2004. – 288 с.
8. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко [та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
9. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1973-2006 рр. // упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житній. – Х., 2007. – С. 552.
10. Проект Кримінального процесуального кодексу України від 13 січня 2012 р. № 9700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>

Панчук О. В. Защита прав свидетеля в уголовном процессе Украины

В статье определяется круг лиц, которые в уголовном процессе Украины могут выступать в качестве защитников свидетеля и предоставляют ему правовую помощь.

Ключевые слова: свидетель, защитник, адвокат, правовая помощь, право на правовую помощь

Panchuk Oksana. Protection of the rights of a witness in the criminal procedure of Ukraine

The circle of persons that can act as defenders of the witness and provide legal aid in the criminal procedure of Ukraine is defined in the article.

Key words: witness, defender, lawyer, legal aid, the right to legal aid